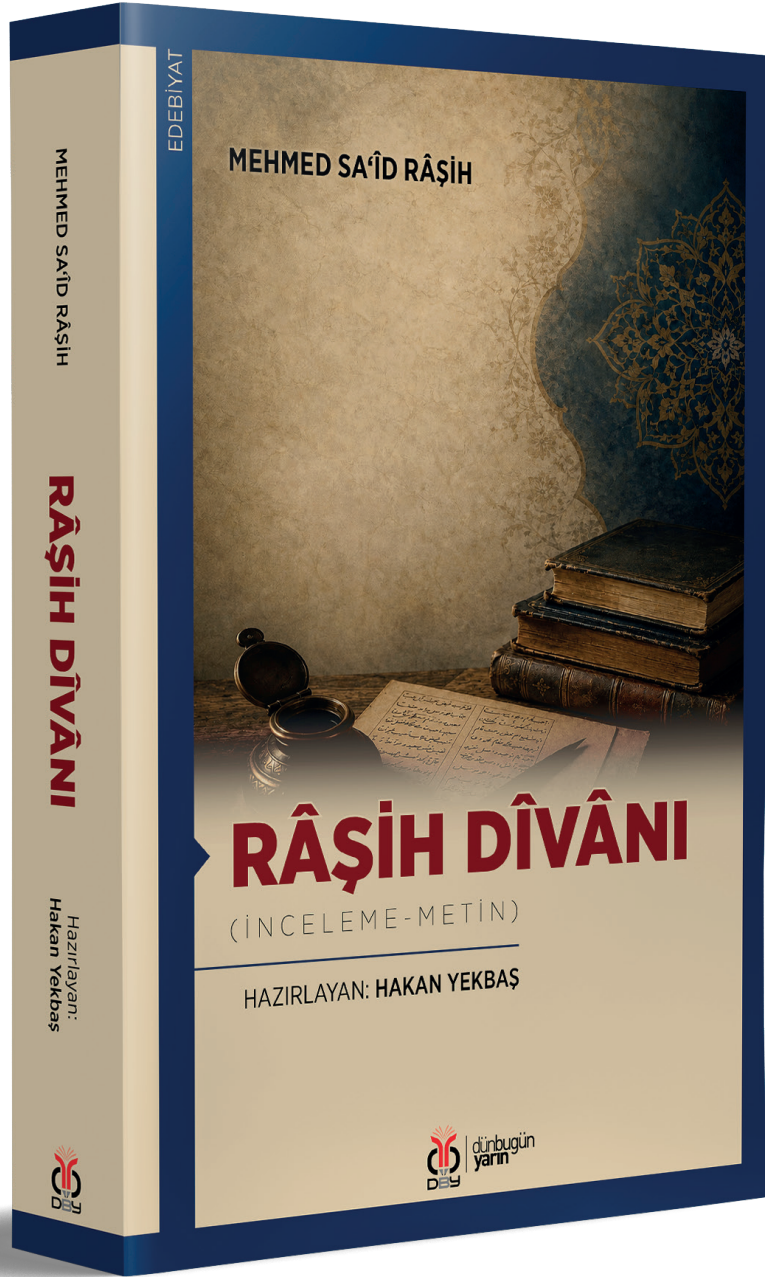

MEHMED SA'İD RÂŞİH

RÂŞİH DÎVÂNİ

(İNCELEME-METİN)

HAZIRLAYAN: HAKAN YEKBAŞ

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2026, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 539
Edebiyat: 294

ISBN 978-625-8686-51-7
Sertifika No: 52315
1. Basım: İstanbul, 2026

Müellif: Mehmed Sa'îd Râşih
Hazırlayan: Hakan Yekbaş
Dizi Editörü: Furkan Öztürk
Yayın Yönetmeni: İrfan Güngörür

Baskı Hazırlık: DBY Ajans

Baskı/Cilt:
Birlik Baskı Ozalit San. Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 52846)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Mehmed Sa'îd Râşih (ö. 22 Safer 1190/12 Nisan 1776)
Râşih Dîvânı (İnceleme-Metin)
Hazırlayan: Hakan Yekbaş (Prof. Dr.)
İstanbul : DBY Yayınları, 2026.
491 s. ; 16,0 x 23,5 cm (DBY Yayınları ; No. 533) İzahlı Dizin var.
ISBN 978-625-8686-51-7
1- Edebiyat 2- Divan Edebiyatı 3- Divan

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr
Tel.: +90 212 526 98 06

İçindekiler

Kısaltmalar.....	6
Ön Söz.....	7
I. BÖLÜM	
RÂŞİH'İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBİ ŞAHSİYETİ	
1.1. Râşih'in Hayatı.....	11
1.2. Eserleri.....	14
1.2.1. Vasef-ı Ashâb-ı Kehf ü Na't-ı Rakım.....	14
1.2.2. Dîvân.....	16
1.3. Edebî Şahsiyeti.....	16
II. BÖLÜM	
RÂŞİH DÎVÂNİ	
2.1. Dîvân'ın Şekil Özellikleri.....	19
2.1.1. Nazım Şekilleri.....	19
2.1.2. Vezin.....	22
2.1.3. Kafiye.....	23
2.1.4. Redif.....	24
2.2. Nazım Türleri.....	24
III. BÖLÜM	
RÂŞİH DÎVÂN'IN METNİ	
3.1. Nüsha Tavsifi.....	29
3.2. Metin Tespiti ile İlgili Açıklamalar.....	30
3.3. Metin.....	33
Dizin (Şahıs-Mekân-Eser).....	477
Kaynakça.....	485
Ekler.....	487

Ön Söz

Râşih, XVIII. yüzyılda yaşamış hattat bir şairdir. İstanbul'da doğmuş, Vâni-zâde Mehmed Sa'îd ismiyle tanınmıştır. Nesebi, IV. Mehmed döneminin meşhur âlimlerinden Şeyh Mehmed Vâni Efendi'ye kadar dayanmaktadır. Mehmed Akkirmânî başta olmak üzere dönemin seçkin âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. İlmiye sınıfına mensup olan şair, hâric ve dâhil payeleri tevcih edilmiş bir müderristir. Ayrıca dönemin meşhur hattatlarından olan Hablî Hüseyin Efendi'den hat dersleri almıştır.

Âdab-ı Zurâfâ, Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî, Vefeyât-ı Ayvansarâyî, Tuhfe-i Hattâtîn ve Sicill-i Osmânî gibi muteber kaynaklarda hayatı ve sanatı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Söz konusu tezkire ve biyografi kitaplarında onun akıcı şiirler yazan, ilim ve irfan sahibi bir şair olduğu belirtilmektedir.

Vasf-ı Ashâb-ı Kehf ü Na't-ı Rakîm isimli mesnevisi ile *Dîvân*'ı, bugün elimizde bulunan iki eseridir. 4422 beyitten müteşekkil mesnevisinde, Kur'ân'da bahsi geçen Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm'in kıssaları; tefsir, hadis, sahabe rivayetleri, tarih kitapları, İsrailiyat ve halk anlatılarına dayalı bir şekilde hikâye edilmiştir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Balıkesirli Râşih'e atfedilen eser, bu konuda kaleme alınmış bilinen en hacimli mesnevidir.

Çalışmamıza konu olan *Dîvân* ise Medine'de Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey Kütüphanesinde kayıtlıdır. 250 varaktan müteşekkil *Dîvân*, kuvvetle muhtemel müellif nüshasıdır. Şairin hattat olmasının yanı sıra nüshadaki bazı tashih, açıklama ve eklemelerin müellif tarafından yapıldığı kanaati, yazmanın Râşih'in kaleminden çıkmış olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Eserin mündericatında ise kaside, mesnevi, müstezat, murabba, tahmis, tesdis, tercî-i bend, terkîb-i bend, gazel, kıt'a ve matla gibi nazım şekilleri bulunmaktadır.

Dîvân'ında bulunan Arapça ve Farsça şiirler, onun bu iki dile hâkimiyetini göstermektedir. Ayrıca bir terkîb-i bendinde Çağatay Türkçesi ile söylediği beyitler, onun farklı lehçelerde şiir söyleme yeteneğini de ortaya koymaktadır.

Râşih'in mümeyyiz vasıflarından biri de tarih düşürmedeki ustalığıdır. Her mısrası ile tarih düşürdüğü manzumeleri ile menkut ve tamiyeli tarihleri bu türün başarılı örneklerindendir.

Şairle ilgili dikkat çekici bir diğer husus ise *Dîvân*'ında üç mahlas kullanmış olmasıdır. O, Râşih mahlasının yanında az sayıda da olsa bazı şiirlerinde Sa'îd ve Seyyid mahlasını tercih etmiştir.

Râşih'in şiirleri, büyük ölçüde dönemin sanat anlayışını yansıtmaktadır. Kasidelerinde genellikle müderris olması hasebiyle ulaşmak istediği payeleri memduhundan talep etmiş; dönemin devlet ricalinin atamalarına ve önemli olaylarına tarih düşürmüş; gazellerinde aşk, sevgili, tabiat vb. geleneksel konuların yanında hikemî mevzulara yer vermiş; Bağdathî Rûhî, Neylî, Münîf ve Veysî'nin şiirlerine nazire söylemiş ve hasbihâl türünde kaleme aldığı birçok şiirinde duygu ve düşünce dünyasını ifade etmiştir. Ancak Çağatay Türkçesi ile söylediği beyitler, darbî (mühmelîye) cinaslı tarzdaki kaside, müstezat terkîb-i bendi, müselsel gazeli (fenn-i tarh) gibi musanna' şiirleri; onun üslup hususiyetlerini ihtiva eden manzumelerinden bazılarıdır.

Râşih, yakın zamana kadar eserleri henüz bilinmediği ve yayımlanmadığı için yeterince tanınmayan bir şairdir. Ancak *Dîvân*'ı ve mesnevisi bize göstermektedir ki o, geleneği iyi bilmektedir. Buna mukabil yaşadığı dönemde ve kaynaklarda hak ettiği yeri bulamamıştır. Sâbit'in "*Kaldırım taşları altında birer şair var*" mısrasında belirttiği üzere şair bolluğunun olduğu bir dönemde yaşaması, bu durumun muhtemel sebeplerinden biridir. Sebebi ne olursa olsun Râşih, gerek ilmi müktesabatı gerekse şair kimliğiyle müstesna bir şahsiyettir.

Dîvân'ı vesilesiyle Râşih'in hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve şiirlerini ilim âlemine tanıtmak amacıyla hazırladığımız bu çalışma üç bölümden meydana gelmektedir.

Dîvân, Medine'deki Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey Kütüphanesinde bulunan ünik nüsha esas alınarak hazırlanmıştır. "Birinci Bölüm"de Râşih'in hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti üzerinde durulmuştur. Şaire dair kaynaklardaki malumatların yanı sıra *Vasf-ı Ashâb-ı Kehf ü Na't-ı Rakîm* mesnevisi ile *Dîvân*'ından hareketle ilmi kişiliği, hattatlığı ve sanatına yönelik tespitler bu bölümde aktarılmıştır.

"İkinci Bölüm"de ise *Dîvân*, şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir. Bu bölümde nüshadaki nazım şekilleri, vezin, kafiye ve redif kullanımı ile nazım türleri üzerinde durulmuştur.

"Üçüncü Bölüm"de *Dîvân*'ın şimdilik tespit edilebilen tek nüshası tanıtılmış, ardından metnin hazırlanmasında uyulan esaslara temas edilmiştir. 250 varaktan müteşekkil ünik nüsha üzerinden hazırlanan *Dîvân*'ın çeviriyazılı metni, çalışmanın esasını teşkil etmiştir. Metinde, şiirlerin yazma nüshadaki dizilişine riayet edilmiştir. Metnin ardından *Dîvân*'da adı geçen şahıs, mekân ve eser isimlerini ihtiva eden ayrıntılı bir "Dizin" eklenmiştir.

Bu kısmı "Kaynakça" ve son olarak da *Dîvân*'dan bazı varakların görüntülerinin yer aldığı "Ekler" bölümü izlemektedir.

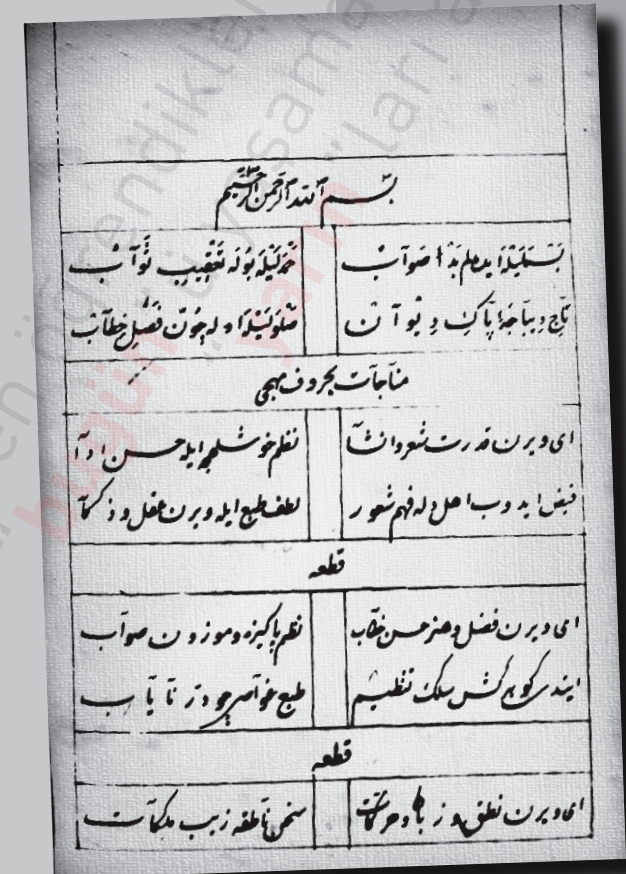
2012 yılında Râşih'in *Vasf-ı Ashâb-ı Kehf ü Na't-ı Rakîm* isimli mesnevisini yayımlamak bize nasip olmuştu. Ardından geçen süre zarfında şairin *Dîvân*'ını da yayına hazırlamış, ancak muhtelif sebeplerden dolayı çalışmamızın kisve-i tab'a bürünmesi gecikmişti. Seyyid Nigârî'nin (öl. 1886) "*Sabr kıl zirâ ki her şey vaktine merhûn olur*" veya XVIII. yüzyıl şairi Haşmet'in (öl. 1768) "*Bahârın açmayınca nahl-i nev-res mîve-dâr olmaz*" mısralarında ifade ettiği gibi her şey vaktini beklermiş ki *Râşih Dîvânı*'nı yayımlamak bugünüme kısmet oldu.

Bu vechile hazırladığımız çalışmamız, XVIII. yüzyılın fazla tanınmayan simalarından hattat ve müderris Râşih'in hayatı, eserleri, sanatı ve şiirlerinin ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Eserimizin kültür ve edebiyat tarihimiz konusunda yapılacak araştırmalara katkı sağlamasını temenni etmekteyiz.

Dîvân'ın tek nüsha olması hasebiyle zorlandığımız birçok hususu, kıymetli hocalarımızın yardımları sayesinde aşmak nasip oldu. Bu vesileyle bilgi ve tecrübeleriyle metnin tashihi konusunda beni yönlendiren kıymetli Hocam, üstadım Prof. Dr. Recep Toparlı'ya şükranlarımı arz ediyorum. Arapça ve Farsça metinlerin anlamlandırılmasında desteklerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Sebati Işkın ile Dr. Akif Karataş'a hassaten teşekkür ederim. Son olarak yayımladığı eserlerle kültür ve edebiyat dünyamıza değerli katkılarda bulunan İrfan Güngörür Bey'in şahsında DBY Yayınları'na ve basıya hazırlık sürecinde emeği geçenlere teşekkür ederim.

Gayret bizden, takdir ve tevfik Allah'tandır.

Hakan Yekbaş
Sivas, Temmuz 2026

Şâhib-i dîvân es-Seyyid Muḥammed Sa‘îd Efendi İbni Eyyûb sülâle-i Şeyḥ Vâî Efendi’den olup Yeñişehr-i Fenâr maḥrecinden munfaşılan biñ yüz toḳsan senesi şaferiniñ yigirmi ikinci günü ‘azm-i sûy-ı cennet ve Şâhzâde Sulṭân Muḥammed Câmî’i mezâristânında defîn-i türbet olmuştur. ‘Aleyhi’r-raḥme

Bismillahirrahmanirrahîm

1 (A: 1b)

Fe ‘i lâ tûn / Fe ‘i lâ tûn / Fe ‘i lûn

1 Besmeleyle idelim bed‘en şavâb
Ḥamdeyleyle bula ta‘kîb-i şevâb

2 Tâc-ı dîbâce-i pâk-i dîvân
Şalveyleyle ola çûn faşl-ı ḥiṭâb

2

Münâcât-ı Bi-ḥurûf-ı Teheccî

(A: 1b)

Fe ‘i lâ tûn / Fe ‘i lâ tûn / Fe ‘i lûn

1 Ey viren kudret-i şî‘r ü inşâ
Nazm-ı hoş-lehce ile ḥüsn-i edâ

2 Feyz idüp ehl-i dile fehmi şu‘ûr
Luṭf-ı ṭab‘ ile viren ‘aql u zekâ

3

Kıṭ‘a

(A: 1b)

Fe ‘i lâ tûn / Fe ‘i lâ tûn / Fe ‘i lûn

1 Ey viren fażl u hüner ḥüsn-i ḥiṭâb
Nazm-ı pâkîze vü mevzûn-ı şavâb

2 İtdi gevher-keş-i silk-i tanzîm
Ṭab‘-ı gavvâşı çü dürr-i nâ-yâb

4

Kıt'a

(A: 1b-2a)

Fe 'i lâ tûn / Fe 'i lâ tûn / Fe 'i lûn

- 1 Ey viren nuṭṭ u zebân u ḥarekât
Şuḥan-ı nâtıka zîb-i melekât
- 2 Luṭf iden zâhir ü bâtında ḥavâss
Maẓhar-ı feyz-i şu'ûnât u şîfât

5

Kıt'a

(A: 2a)

Fe 'i lâ tûn / Fe 'i lâ tûn / Fe 'i lûn

- 1 Ey iden ḥüsn ü melâḥat ihdâş
Rûy-ı dil-berde şabâḥat ihdâş
- 2 Dil-i 'uşşâka viren meyl ü hevâ
Kalb-i ma'sûka semâḥat ihdâş

6

Kıt'a

(A: 2a)

Fe 'i lâ tûn / Fe 'i lâ tûn / Fe 'i lûn

- 1 Ey iden 'âşık-ı dil-ḥaste mizâc
Vaşl-ı ma'sûk ile derdine 'ilâc
- 2 İtdiren sensin o şâh-ı hüsn
Kişver-i 'aql u şu'ûrî târâc

7

Kıt'a

(A: 2a)

Fe 'i lâ tûn / Fe 'i lâ tûn / Fe 'i lûn

- 1 Ey viren bûy-ı dil-âsâ-yı feraḥ
Halk iden 'anber-i sârâ-yı feraḥ
- 2 Gonca-ı ḥâtırımız gül gibi aç
Gelsün ol bülbül-i gûyâ-yı feraḥ

Dizin

(Şahıs-Mekân-Eser)

Abdülhamîd Hân: I. Abdülhamîd. 1774-1789 yılları arasında hüküm süren 27. Osmanlı padişahı. T.53/14

Acâ'ibü'l-Mahlûkât: Kazvî'nin yazıldığı devrin coğrafya ve kozmografya telakkisine göre hazırladığı ve ansiklopedik bilgiler ihtiva eden İslami edebiyatların ortak eserlerinden biri. M.2/104

Âdem: Hz. Adem. İlk insan, ilk peygamber. K.32/29, K.56/55, G.69/4

Aden: Yemen'e bağlı bir liman şehri. Divan şiirinde özellikle "dürr-i Aden" (Aden incisi) mazmunuyla sevgilinin dişleri, göz yaşı veya sözlerine teşbih için kullanılır. K.45/15, K.47/14, G.7/9

Ahfeş: Bazı Arap dili âlimlerinin lakabı. Edebiyatımızda söylenenleri anlamadan, düşünmeden ve sadece onaylamak için baş sallayan kişileri anlatmak için "Ahfeş'in keçisi" deyiimi sıkça kullanılır. T.1/10

Ali: Hz. Ali. Ebû Tûrâb. İslam'ın dördüncü halifesi. K.32/52, K.40/23

Anadolu: Türkiye'nin Asya'da bulunan kısmı. T.19/14, T.46/3, T.46/15, T.71/33

Aristo, Ristô, Ârestû: İslam felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlkçağ Yunan filozofu. İslam dünyasında "Muallim-i Evvel" (İlk Hoca), "Sâhib el-Mantık" (Mantık'ın Sahibi) olarak bilinir. Akıl ve hikmetin sembolüdür. K.17/11, K.27/52, K.40/30, K.50/31, K.53/30, K.55/56, M.2/185, M.3/134, T.12/3, T.26/4

Âsaf: Hz. Süleyman'ın hikmet ve ileri görüşlülüğüyle tanınan veziri Âsaf bin Berahyâ'nın

adından gelmektedir. Osmanlılarda vezir ve özellikle veziriazamlar için teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. K.20/15, K.24-25, T.4/8, T.5/7, T.5/9, T.16/5

Âzer: Hz. İbrahim'in babası. G.29/6

Azrâ: Divan, Arap ve Acem edebiyatında iki kahramanlı aşk konulu hikâyelerinden biri olan "Vâmık ile Azrâ" hikâyesinin kadın kahramanı. M.2/53

Bâbil: Eski Mezopotamya'nın en büyük ve ünlü şehri. Divan şiirinde özellikle "çâh-ı Bâbil" ifadesi sıkça kullanılan bir mazmundur. Hârût ile Mârût'un büyük öğrettiği yer olarak bilinen Bâbil Kuyusu, aynı zamanda sevgilinin özellikle gamze ve çene çukuruna teşbih edilir. G.3/6

Bağdadlı Rûhî: XVI. yüzyıl divan şairi. Tkb.2-IX/1

Bağdat: İslam dünyasının önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinden biri ve bugünkü Irak'ın başkenti. K.19/10

Bâkî: XVI. yüzyıl divan şairi. Th.1/14, G.25/2

Batlamyûs: İslam astronomisi üzerinde önemli etkileri olan İskenderiyeli astronom, matematikçi, coğrafyacı ve müzik bilgini. M.2/187

Bedahş, Bedahşân: Tacikistan, Çin ve Pakistan'a komşu bölgede, merkezi Feyz-âbâd olan eyalet. Edebiyatımızda Bedahşân çoğunlukla la'l taşı ve kırmızı renk ile birlikte anılır. Sevgilinin yüzü, yanağı, âşığın göz yaşları ve şarap kırmızı renkleri dolayısıyla bu taşı teşbih edilir. K.47/13

Behrâm-ı Gûr: Sâsânî hükümdarı. Sürekli yaban eşiği avladığından “yaban eşiği” anlamına gelen “gûr” lakabı ile meşhur olmuştur. “Gûr” aynı zamanda çukur anlamına gelmektedir. Behrâm, bir av sırasında “gûr” a düşerek ölmüştür. Kt.7/2

Belgrad: Bugünkü Sırbistan’ın başkenti. Osmanlılar döneminde serhad şehri olan Belgrad, “dârülcihad” olarak tavsif edilmiştir. T.73/15, T.73/24

Beşir Ağa: Dârüssaâde Ağası. K.33/9

Beyt-i Ma’mûr: Dinî inanışa göre semada meleklerle ait bir mabet veya dünyada bütün müslümanların mabedini teşkil eden Kâbe olabileceği hususunda görüşler ileri sürülmüştür. Mutasavvıflar, Beyt-i Ma’mûr’un müminlerin kalbi olduğuna inanır. K.28/6

Bihzâd: Edebî eserlerde resim ve minyatür sanatındaki ustalığı ile zikredilir. Ünlü tasvir ustası Mânî ile birlikte resim sanatı ve estetiğin simgesi hâline gelmiştir. M.2/199, G.25/8, T.14/2, T.17/12

Bukrât, Hipokrât: Tıbbın babası sayılan İlkçağ’ın en ünlü hekimi. M.2/188, M.3/135

Burhân-ı Kâtî: Muhammed Hüseyin b. Halef-i Tebrîzî’nin yazdığı Farsça’dan Farsça’ya sözlük. Mütercim Âsım tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. T.17/20

Bursa: Osmanlı İmparatorluğuna başkentlik yapmış, Anadolu’nun ilim ve kültür merkezi şehirlerinden biri. K.3/23, T.47/5, T.47/6, T.47/14, T.50/8, T.74/36

Câlinûs: Meşhur Grek tabip ve filozofu. M.2/187

Cem, Cemşîd: İran mitolojisinin efsanevi hükümdarı. Edebiyatımızda genellikle içine bakıldığı zaman dünyada olup biten her şeyin görüldüğüne inanılan kadehi ve şarabı icat etmesi sebebiyle anılır. Bezm ve Nevruz vesilesiyle de zikredilir. Cem, aynı zamanda güç ve kudret sembolü olarak devlet adamlarına teşbih edilir. K.16/10, K.18/5, K.20/17, K.22/5, K.24/23, K.27/42, K.33/3, K.37/8, K.45/8, K.52/19, K.52/20, Th.1/6, G.31/9, G.85/8, T.18/8, T.26/4, T.53/4, T.57/9, Mt.5, Mt.9, Mt.20, Mt.40, Tkb.2-I/9, Tkb.2-II/9

Cibali: İstanbul’un semtlerinden. T.68/3

Cibrîl: Cebrail, vahiy meleği. K.1/3, K.1/12

Çelebi-zâde Âsım Efendi: Osmanlı şeyhülislamı, vak’anüvis ve divan şairi. K.31/32, T.75/14

Çin: Çin ülkesi, Çin milleti. Edebiyatımızda genellikle büt, sanem, büt-hâne, kâfir, nigâr, nigârîstân, nakş, nakkâş, münakkâş, sûret, tasvîr, musavver gibi put ve resimle ilgili kelimelerle birlikte zikredilir. Ayrıca hem saltanat ve gücü ifade eden Çin hakanı hem de Çin porseleni anlamında “fağfûr” tabiri de tevriyeli olarak kullanılır. K.27/1, K.46/25, G.80/3, G.94/4, T.17/12, T.19/1, Mt.1

Danyâl: Hz. Danyâl. Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde ne ismi ne de kendisiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmayan ancak Kitab-ı Mukaddes’e göre Benî İsrail peygamberlerinden biri. Türk edebiyatında ve İslami gelenekte Danyal Peygamber; rüya tabiri, hikmet, ilm-i remil, kum falı ve gelecekte haber verme özellikleri ile anılır. M.3/128

Dârâ: Şehnâme’de adı geçen Keyaniyan hanedanının hükümdarlarından biri. Divan şiirinde; Büyük İskender ile yaptığı savaş, iktidar, büyüklük ve güç sembolü olarak zikredilir. K.24/26, K.46/24, K.53/30, G.79/3, T.8/3, T.26/4, T.53/4

Dârâb: Şehnâme ve İran mitolojisinde adı geçen efsanevi padişahlardan biri. Ünlü hükümdar Dârâ’nın babasıdır. Kt.7/1

Delâ’ilü’l-Hayrât: Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî tarafından derlenen meşhur salavat mecmuası. Esmâ-i Nebî ile pek çok farklı salavat-ı şerife ve dua barındıran bu eser, Osmanlı döneminde hem sarayda hem halk arasında çok sevilmiştir. K.1-25

Destân: Şehnâme kahramanlarından. Zal’a, Simurg kuşunun verdiği lakap. T.53/5

Dürri-zâde Mustafa Efendi: III. Osman, III. Mustafa ve I. Abdülhamid döneminde şeyhülislamlık yapmış devlet adamı. K.56/86, T.1/28, T.44/6, K.44/60, K.48/37, T.50/4, T.76/13, T.76/32

Ebû Bekir: Hz. Ebû Bekir. İslâm’ın ilk halifesi. Mîrac olayı başta olmak üzere gaybla ilgili haberleri hiç tereddütsüz kabul ettiği için bizzat Resûl-i Ekrem tarafından kendisine “Siddîk” ünvanı verilmiş ve İslâm literatüründe bu ünvanıyla şöhet bulunmuştur. K. 3/6, T.54/3

Ebû Su’ûd: XVI. yüzyıl Osmanlı şeyhülislamlarından, hukukçu ve müfessir. G.113/6, T.1/14

Ebû Yûsuf: Ebû Hanîfe’nin talebesi, ilk kâdîkudât. K.30/15, K.39/16, M.2/193

Eflâtûn, Felâtûn: İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlk Çağ Yunan filozoflarındandır. Asıl adı Platon’dur. Edebiyatımızda akıl, zekâ ve bilginin timsali olarak anılır. K.50/31, K.53/27, K.54/17, M.2/185, M.3/134, T.12/3

Efrâsiyâb: Şehnâme’de Acemlerin ezeli düşmanı olarak gösterilen büyük Turan hükümdarı. *Dîvânî lugâti’t-Türk*’te Türk destan kahramanı Alp Er Tunga olarak anlatılır. K.53/30

Evzâi: Evzâiyye mezhebinin kurucusu, fıkıh ve hadis âlimi. K.7/17

Eyyûb: Hz. Eyyûb. Kur’ân’da ismi geçen ve kıssası anlatılan peygamberden biri. Sabrın ve tevekkülün simgesi olarak kabul edilir. G.27/4

Farâbî: İslâm felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren ünlü Türk filozofu. M.2/186, T.1/12

Ferhâd, Kûhken: Şirin’e duyduğu büyük aşk uğruna dağları delen ünlü bir aşk hikâyesi kahramanı. Edebiyatımızda sevgilisine kavuşma uğrunda gerçekleşmesi imkânsız görünen işleri göze alan, fakat aşkının derin ıstırapı içinde vuslata ermeden ölen âşğın sembolüdür. K.22-18, K.27/20, K.28/20, K.51/6, M.2/55, M.3/22, M.3/49, G.6/5, G.7/4, G.11/2, G.46/8, G.60/5, G.99/6, T.19/3, T.73/6, Ts.1/4

Fir’avn: Eski Mısır krallarının ünvanı. Aynı zamanda ilahlık iddiasında bulunan ve Hz. Musa’nın düşmanı bir hükümdar olarak tanınır. M.3/257

Firdevsî: İran’ın millî destanı Şehnâme’nin müellifi. M.3/173

Gülistân: Sa’dî-i Şirâzî’nin muhtevasında ahlak, adalet ve terbiyeye dair ibret dolu hikâyelerinin olduğu meşhur eseri. K.23/24

Gülşen-i Râz: Şebüsterî’nin vahdet-i vücud, varlığın birliği, marifetullah ve insanın hakikati gibi konuları anlattığı tasavvufi mesnevisi. T.40/6

Habeş: Osmanlıların, Doğu Afrika’da 1555’te kurdukları eyalet. T.29/4

Hacı Ahmed Paşa: 1740-1742 yılları arasında I. Mahmud’un vezirliğini yapan devlet adamı. K.20/19

Hacı Bektaş-ı Velî: Bektaşilik tarikatının piri olarak kabul edilen Türkmén şeyhi. T.23/4, T.24/4

Hâfız-ı Şirâzî: Fars edebiyatının en büyük ve en ünlü gazel şairi. Dîvân’ı, Osmanlılar döneminde en çok okunan ve sevilen eserler arasındadır. M.3/242

Haleb: İlim, ticaret ve kültür merkezi olarak özellikle seyahatnamelerde adı geçen kadim şehir. M.2/99, T.57/21, T.57/23, T.57/27

Halîl Efendi: XVIII. yüzyılda İstanbul kadılığı yapmış devlet adamı. T.9/10

Hallâc-ı Mansûr: “Ene’l-Hak” sözüyle meşhur olmuş ünlü mutasavvıf. Edebiyatımızda aşk uğruna canını fedaya hazır âşık rolündeki şairler için önemli bir semboldür. Tkb.2-X/5

Hârût: Kur’ân-ı Kerîm’de adları geçen ve insanlara sihir öğrettiklerine inanılan iki melekten biri. K.23/30, G.3/6, G.29/2

Hassân bin Sâbit: Hz. Peygamber’in şairi olarak tanınan sahabî. Naat ve hicivleleriyle meşhurdur. K.3/5, M.3/132, T.51/22

Hatâ, Hutâ, Hoten: Çin’in kuzeyi ile Doğu Türkistan topraklarına ve bu bölgede bulunan bir şehre verilen addır. Edebiyatımızda misk ceylanlarının yetiştiği ve çekik gözlü güzel Türklerin yaşadığı bir coğrafya olarak tasvir edilir. Hatâ kelimesinin “yanlış” anlamı ile tevriyeli kullanılır. Divan şiirinde sevgilinin saçı veya benleri ile çoğu kez siyah renkle birlikte zikredilir. K.26/12, K.35/33, K.35/36, T.19/2, M.8/1, G.22/5, Mt.1

Hâtem et-Tâi: Edebiyatımızda cömertliğin, el açıklığının ve keremin sembolü olan bir Arap kabile reisi ve şair. K.24/27, K.39/16, K.40/43, K.55/71, M.3/34, G.13/7, G.43/4

Havernâk: Fırat nehri kenarında Mimar Sinimmâr tarafından Hîre yakınlarında yapılan; sabah, öğlen ve akşam vakitlerinde farklı renklerde gözükten meşhur ve muhteşem efsanevi bir yapıdır. M.3/136, T.18/5

Havvâ: Hz. Havva. İlk kadın, Hz. Âdem’in zevcesi ve insan neslinin annesi. G. 69/4

Hekimoğlu ‘Ali Paşa: I. Mahmud ve III. Osman döneminde sadrazamlık yapmış devlet adamı. K.24/30

Hızır: Hz. Hızır. Hz. Musa zamanında yaşadığına inanılan, peygamber veya veli olduğu konusunda farklı rivayetler bulunan bir zattır. Efsanevi kişiliğiyle folklor, tasavvuf ve halk inanışlarında geniş bir yer tutar. Kültürümüzde Hızır; yol gösteren, düşkünlere yardımcı olan, her şartta ve her

yerde insanların imdada yetişen biri olarak telakki edilir. Edebiyatımızda özellikle âb-ı hayâtı içerek ölümsüzlüğe kavuşması çokça zikredilir. Ayrıca Hızır kelimesinin “yeşillik, tazelik” gibi anlamlara gelmesinden hareketle sevgilinin ayva tüyleri ile benzerlikler kurulur. Kehf Sûresi’nde Hz. Musa ile macerası anlatılan kimsenin de Hızır olduğu kabul edilir. K.30/7, K.48/44, G.1/4, G.60/4, G.72/7, G.79/3, G.80/7

Hibetullâh Sultân: III. Mustafa’nın kızı. T.51/13, T.51/24

Hibistân: K.40/43

Husrev: Türk ve İran edebiyatlarında sıklıkla işlenen Husrev ü Şîrîn mesnevisinin erkek kahramanı. Aynı zamanda Sasani şahırlarından biri. K.27/20, K.40/10, G.7/4, G.107/7, Kt.7/2

Hüşeng: Şehnâme’de adı geçen kahramanlardan biri. Edebiyatımızda akıl ve zekânın sembolü olarak zikredilen efsanevi İran hükümdarı. K.24/26

Irak: Ortadoğu’da bir İslam ülkesi. T.29/4

İbni Hâcib: Dil âlimi ve Mâlikî fakih. M.2/192

İbni Hümmâm: Hanefî fakih, usul ve kelâm âlimi. T.1/10

İbni Kemâl: XVI. yüzyılın Osmanlı şeyhülislam ve tarihçilerinden. T.1/14

İbni Ma’in: Hadis âlimi. K.55/71

İbni Râvendî: Müfrit Şîlîğiyle tanınan kelim âlimi ve filozof. T.1/5

İbni Sînâ, Bû ‘Alî Sînâ: Başta tıp bilimi olmak üzere felsefe, astronomi, geometri, lügat gibi pek çok alanda kıymetli eserler bırakmış büyük âlim. Kânûn ve Şifâ isimli eserleri meşhurdur. Edebiyatımızda tıp bilgisi, üstün zekâsı ve felsefi kişiliğiyle divan şiirinden halk anlatılarına kadar pek çok alanda teşbih unsuru olmuş, bilgelik ve hekimliğin simgesi olarak zikredilmiştir. K.25/33, M.2/113, M.2/189, M.3/133, Th.1/9, T.1/12, T.12/3

İbrahim: Hz. İbrahim. Halîlullâh. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’ın müştereken kabul ettiği büyük peygamber. Edebiyatımızda aklını kullanarak kendisini ve bütün bir kâinatı yoktan var eden yaratıcıyı bulması ve ona inanması, putları kırıp parçalaması, Nemrut tarafından ateşe atılması ve düştüğü ateşin kendisine serin ve selamet olması, oğlu Hz.İsmail’i kurban etmedeki tevekkül ve teslimiyeti, Kâbe’yi

onarması ve sofrasının bereketi gibi birçok konuda telmihlere konu olmuştur. M.3/48, G.29/6

İmâd: Nesta’lik yazıyı güzelliğinin zirvesine ulaştıran Safevî hattatı. K.32/52, M.2/196, M.3/131

İsâ, Mesîh, Mesîhâ: Hz. Kur’an’da adı geçen ve kendisine kutsal kitap İncil verilen peygamber. Divan şiirinde babasız olarak yaratılması, bebekken konuşması, kendisine İncil’in verilmesi, ölülerini diriltmesi, körleri iyileştirmesi ve Allah’ın katına yükseltilmesi gibi olaylar vesilesiyle telmihlere konu olur. K.17/7, K.17/8, K.24/13, M.3/248, G.1/4, G.2/1, G.19/4, G.19/9, G.50/5, Mt.13

İshâk: I. Mahmud dönemi Osmanlı şeyhülislamı ve divan şairi. Kt.18/2

İskender: Makedonyalı Büyük İskender. İslam dünyasında Kur’an-ı Kerîm’de Kehf Sûresi’nde anlatılan Zülkarneyn ile birbirine karıştırılmış, İskender-i Zülkarneyn ismiyle meşhur olmuştur. Divan şiirinde çoğunlukla hocası Aristo’ya yaptırdığına inanılan “âyine-i İskender”, Ye’cûc ve Me’cûc kavmine karşı inşa ettirdiği “sedd-i İskender” ve “âb-ı hayat”ı arayıp bulamaması vesilesiyle zikredilir. Ayrıca bir teşbih unsuru olarak soyluluğu, gücü ve adaleti şiirlerde işlenir. K.33/3, K.43/4, K.53/30, G.79/3, T.2/10, T.8/3, T.53/5, Kt.7/1

İsmâ’îl: Hz. İsmail. Hz. İbrahim’in oğlu, Kur’an’da adı geçen bir peygamber. Divan şiirinde özellikle annesi Hâcer’le birlikte Mekke’de bırakılması, burada zemzemi bulmaları, babası İbrahim tarafından Allah’a kurban edilmek istenmesi, buna razı olup sabır göstermesi ve Kâbe’nin inşaatında babası ile beraber çalışmasından bahsedilmiştir. M.3/48

İstanbul: Dersâdet. Payitaht. Mimari eserleri; saray, yalı, cami, medrese, bağ ve bahçe gibi mekânlarıyla, cennet misali güzelliği, havası ve suyunun letafeti, güzellerinin benzersizliği; Türkçesinin akıcılığı, bir ilim, ticaret ve eğlence merkezi olması bakımından divan şiirinde ele alınmıştır. K.19/18, K.30/39, K.49/23, G.107/9, T.6/2, T.9/3, T.9/7, T.9/12, T.15/34, T.17/6, T.19/14, T.68/1, T.68/7, T.71/29, T.71/33, Tkb.2-XVII/9

İyâs: Âdem bin Ebû İyâs. Tefsir ve hadis âlimi. M.2/193, T.50/17

İzmir: Ege bölgesinin en büyük şehri. T.6/2, T.50/16, T.50/19

Ka’be, Beytül-Harem: İslam inancına göre yeryüzünde yapılan ilk mabet. Müslümanların kiblesi. Hacerülesved, Zemzem Kuyusu, altın oluk, Makâm-ı İbrâhim, Safâ ve Merve gibi mekânları; ihram, tavaf, sa’y gibi Kâbe’ye mahsus kıyafet ve davranışlar; telbiye ve ziyaret duaları ile hacca dair âyet ve hadisler divan şiirinde zikredilmiştir. K.1/9, K.13/21, K.17/22K.30/18, K.35/66, K.37/34, K.44/54, Tkb.1-II/10, G.52/2, T.6/2, K.19/13, Mr.1/18, T.46/5, T.76/14, T.76/32, Mt.8

Kadı Süreyh: Tâbiîn devrinin ileri gelen fakihlerinden, Kûfe kadısı. K.7/10, M.2/193, K.9/4, T.50/17

Kahramân: Elmas veya çelikten yapıldığına inanılan efsanevi gamgam kılıcının sahibi. Kahramân-ı Kâtil ismiyle meşhurdur. T.21/3, T.53/3

Kârûn: Hz. Mûsâ ve Hârûn’un şahsında Allah’ın emirlerine karşı çıktığı için cezalandırılan kişi. Hazinesi ve zenginliğiyle meşhur olmuştur. Kur’an-ı Kerîm’de Kârûn ve hazinesinden bahsedilir. Edebiyatımızda atasözü ve deyimlerde daha çok hazineleri, zenginliği ve cimriliğiyle söz konusu edilmiştir. Hazineleri; “genc-i Kârûn, mâl-i Kârûn” diye anıldığı gibi her gittiği yere hazinesini de beraberinde götürdüğü için “genc-i revân” (yürüyen hazine) olarak da adlandırılmıştır. Kârûn, cimriliği ve zenginliği sebebiyle gururlanmasından dolayı yerin dibine batırılınca çok güvendiği hazineleri de kendisiyle birlikte yok olmuştur. K.26/15, M.2/205, T.46/7, T.77/33

Kelîm-i Kâşânî: XVII. yüzyılda yaşamış İranlı şair. Kt.18/2

Ken’ân: Hz. Yakup’un memleketi. Filistin, Lübnan ve Suriye’nin güneyini içine alan Doğu Akdeniz bölgesidir. Nuh peygamberin oğullarından veya torunlarından olan “Ken’ân” adına izafeten bu ismi almıştır. Edebiyatta “pîr-i Ken’ân” ile Hz. Ya’kûb, “mâh-ı Ken’ân veya şâh-ı Ken’an” ile de Hz. Yusuf kasdedilir. M.2/61

Kerbela: Hz. Hüseyin’le ailesinin ve yakınlarının topluca şehit edildiği bölgenin adı. G.58/8

Kestel: Bursa’nın ilçesi. K.3/23, T.49/13

Keşşâf: Mu’tazile âlimlerinden Zemahşerî’nin tefsiri. T.74/7

Lefkoşa: Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde Kıbrıs’ın başkenti. T.74/27

Leylâ: Kaynağı Arap edebiyatı olan meşhur “Leylâ ve Mecnûn” isimli aşk hikâyesinin kadın kahramanı. K.22/17, K.26/16, K.39/1, K.44/5, K.51/5, K.55/15, M.2/56, M.3/50, G.6/5, G.6/6, G.8/7, G.31/6, G.44/1, G.45/1, G.46/7, G.59/4, G.68/8, G.85/5, G.90/9, G.98/7, G.106/2, T.19/4, M.8/3, Ts.1/2

Lokmân: Kur’an’da kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamber olup olmadığı tartışmalı bir din büyüğü. Lokman, edebiyatımızda ölüme çare bulması ve hekim kimliği vesilesiyle zikredilir. K. 17/10

Mâçin: Doğu Türkistan’a yakın Çin’in güneyinde bir bölgenin adı. G.94/4

Mahmud Hân: Sultan I. Mahmud. 1730-1754 yılları arasında hüküm süren 24. Osmanlı padişahı. K.20/19, K.24/25, K.28/38, K.33/1, K.35/32, T.2/11, T.2/45, T.3/1, T.3/8, T.5/7, T.41/2, T.73/19, M.9/4

Mânî: Sâsânîler döneminde yaşamış ünlü ressam. Erteng, Erjeng veya Nigârîstân gibi isimlerle bilinen resimlerini ihtiva eden mecmuası meşhurdur. K.56/20, M.2/199, G.25/8, T.14/2, T.17/12

Mârût: Kur’an-ı Kerîm’de adları geçen ve insanlara sihir öğrettiklerine inanılan iki meleken biri. G.3/6, G.29/2

Mecnûn, Kays: Kelime anlamı “cin tutmuş, çıldırmış, deli, divane” olan Mecnûn’un asıl adı Kays’tır. Kaynağı Arap edebiyatı olan meşhur bir aşk hikâyesinin erkek kahramanıdır. Leylâ’ya duyduğu aşktan dolayı aklını yitiren, ilahi aşkın ve kara sevdanın en büyük sembolüdür. K.22/17, K.26/16, K.44/5, K.51/5, K.55/15, M.2/56, M.3/50, G.6/6, G.8/7, G.31/6, G.44/1, G.45/1, G.46/7, G.59/4, G.67/6, G.68/8, G.85/5, G.86/2, G.90/9, G.98/7, G.106/2, T.19/4, M.8/3, Ts.1/2

Medâ’in-i Sâlih: Semûd kavminin yaşadığı kabul edilen bölge ve burada yer alan şehir. T.68/6

Mehmed Akkirmânî: Kelâm, felsefe, hadis, fıkıh, tefsir ve dil konularında eserleri bulunan XVIII. yüzyılda yaşamış İslam âlimi. T.6/1, T.6/12

Merve: Hac ve umre ibadetleri sırasında aralarında gidip gelerek sa’y yapılan iki küçük tepeden biri. K.30/18

Meryem: Hz. Meryem. Hz. İsa’nın annesi. G.2/1, G.19/9, G.60/2

Mescid-i Aksâ: Müslümanların Kudüs'te bulunan ilk kible, kutsal sayılan üç mes-cidden biri. K.28/40

Mısır: Mısır ülkesi. Kelime, “ülke, memleket” anlamına da gelmektedir. Bu anlamından hareketle divan şiirinde tevriye yapılarak ya da Hz. Yûsuf ve Züleyha'nın hikâyesi konu edilerek ele alınır. Ayrıca Nil nehri, şeker kamışı ve şekeri ve papağanları (tûti) ile de anılır. M.2/63, M.2/100, G.13/9, T.6/2

Mîrhând: Timurlular devri tarihçisi. M.2/119, M.2/120

Molla Câmi': Nakşibendî tarikatına mensup İranlı âlim ve şair. Divan şairlerini derinden etkilemiş, birçok eseri Türkçeye tercüme edilmiş, şiirlerine nazire söylenmiştir. M.3/126, T.57/20

Monla-yı Rûm, Mevlânâ: Mutasavvîf, âlim ve şair. Mevlevîyye tarikatının piri. Özellikle Mesnevî-i Manevî ve Dîvân-ı Kebîr isimli eserlerinde dile getirdiği ilâhî aşk, hoşgörü ve tasavvuf anlayışıyla Divan şiirinin hem hayal dünyasını hem de muhtevasını zenginleştiren mutasavvîf bir şairdir. K.27/43

Muhammed, Ahmed, Mustafa, Mahmud... Hz. Muhammed. Son peygamber. Hz. Muhammed'in hayatı, kişiliği, hadisleri, gazaları ve mucizeleri divan şairleri için tükenmez bir ilham kaynağı olmuştur. K.1/31, K.27/26, K.51/31, K.1/32, K.1/33, K.1/34, K.1/35, T.13/8, T.18/26, T.20/2, T.30/2

Mûsâ, Kelîmullâh: Hz. Musa. İsrailoğulları'na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamber. Divan şiirinde Firavun'a karşı mücadelesi, Tûr Dağ'ında Allah ile tekel-lümü, mucizevi asası, yed-i beyza sahibi oluşu gibi yönleriyle zikredilir. K.31/36, G.19/7, G.50/5, G.114/4, Tkb.2-XII-4

Mustafa Hân: III. Mustafa. 1757-1774 yılları arasında hüküm sürmüş Osmanlı padişahı. T.48/20, T.77/8, T.77/36

Münîf: XVIII. yüzyıl divan şairi. Th.2/7

Nâ'imâ: Osmanlı vak'anüvisi, tarihçi. M.2/129

Nahşeb: Özbekistan'ın kadim şehirlerinden. Arap coğrafyacıları tarafından Nesef ismiyle zikredilir. İbni Mukanna adlı sihirbaz Nahşeb'de bir kuyudan ay çıkarır ve bu ay altmış gün gökyüzünde görünürmüş. Şiirimizde bu ay “mâh-ı Nahşeb”, kuyu da “çâh-ı Nahşeb” olarak anılır. K.47/15

Nemçe: Avusturya. Osmanlı Devleti döneminde Avusturya ülkesine ve halkına verilen eski bir isim. T.70/2, T.73/16, T.73/24

Nemrûd: Hz. İbrahim döneminde tanrılık iddia eden Babil kralı. Divan şiirinde Nemrud; zalim hükümdar, ilahlık iddiası, Hz. İbrahim'i ateşe attırması ve bir sivrisinek tarafından beyni kemirilerek öldürülmesi cihetleriyle ele alınır. M.3/257

Nergisî: XVII. yüzyıl divan şairi. M.2/192

Nerîmân: Şehnâme'de yiğitlik ve pehlivanlık sembolü olarak anlatılan efsanevi isim. T.53/3, Kt.7/1

Nesîmî: Hayatı, şiirleri ve Hurûfîlik düşüncesi ile divan şairlerini derinden etkileyen Azeri şairi. M.3/55

Neylî: XVIII. yüzyıl divan şairi. Th.1/22, Kt.18/1

Nigârîstân, Erteng, Erjeng: Mani dininin kutsal kitabı olarak kabul edilen ve muhtevasında resimler bulunan mecmua. K.27/1, T.14/2, T.17/12

Nizâm, Nizâmülmülk: Büyük Selçuklu veziri. K.55/56, Th.1/11

Nûh: Hz. Nuh. İnsanlığın ikinci atası. Edebiyatımızda Nuh Tufanı ve uzun ömrü vesilesiyle zikredilir. K.10/44, T.71/6, M.7/12

Nu'mân bin Sâbit: Ebû Hanîfe. İmâm-ı A'zam. Hanefî mezhebinin imâmı. K.7/10, K.25/32, K.37/27, K.39/15, K.52/36, M.2/184, T.12/2

Nûşîrevân: Adaletiyle ün salmış Sâsânî hükümdarı. “Kisra” lakabıyla da bilinir. Tcb.V/4

Ömer: Hz. Ömer. İslâm'ın ikinci halifesi. Hak ile batıl, doğru ile yanlış birbirinden kesin bir şekilde ayırdığı için Hz. Peygamber tarafından kendisine “Faruk” ünvanı verilmiş ve İslam literatüründe bununla şöhret bulmuştur. K.3/6, K.30/15, T.50/17

Örfî: XVI. yüzyılda yaşamış İranlı şair. K.27/41, M.3/243, Th.1/21, T.57/19

Râşid: XVIII. yüzyıl divan şairi, vak'anüvis. M.2/131, Kt.18/2

Rey: Geçmişte Büyük Selçuklu İmparatorluğuna başkentlik yapmış, günümüzde İran sınırları içinde bulunan şehir. K.35/33

Rûm: Roma, Bizans, Rumlar ve Anadolu'yu ifade eden bir isim. K.43/4, T.6/6, T.47/6

Rumeli Hisarı: Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un fethine hazırlık amacıyla 1452 yılında Boğaz'ın en dar noktasına inşa ettirilen tarihî yapı. T.3/2, T.3/8

Rumeli: Osmanlıların Balkan yarımadasına verdikleri coğrafi isim ve bu bölgeyi içine alan eyalet. T.19/14

Rüstem: Şehnâme kahramanlarından Sam'ın torunu, Zal'ın oğlu. Divan şiirinde kahramanlık ve cesaret sembolüdür. K.16-28, T.21/3

Sa'd, Sadeddîn Taftazânî: Kalam, fıkıh, mantık ve belagat gibi birçok alanda eser vermiş İslam âlimi. K.25/33, K.27/45, K.52/44, M.2/182, T.1/12, T.12/1, T.44/5

Sa'dî-i Şîrâzî: XIII. yüzyılda yaşamış büyük Fars şairi ve İslam âlimi. Gülistân isimli eseriyle meşhurdur. M.3/243, T.57/20

Sâ'ib-i Tebrîzî: XVII. yüzyılda yaşamış Sebk-i Hindî akımının en önemli temsilcilerinden Türk asıllı Fars şairi. K.27/41, M.3/244, T.57/19

Sâbit: XVIII. yüzyılda yaşamış divan şairi. Th.1/21

Safâ: Hac ve umre ibadetleri sırasında aralarında gidip gelerek sa'y yapılan iki küçük tepeden biri. K.30/18

Sâhib: Büveyhî veziri, âlim, edip ve şair. Kt.18/2

Sâlim: XVIII. yüzyılda yaşamış divan şairi, kadı ve müderris. Kt.18/2

Sâm: Şehnâme kahramanlarından Nerîmân'ın oğlu, Zâl'ın babası. Kahramanlık ve yiğitlik sembolüdür. K.24/26

Seyyid Şerif Cürçânî: Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimi. K.25/33, K.52/44, M.2/182, T.1/12, T.12/1, T.44/5

Sîbeveyh: Arap dili âlimi. M.3/131, T.1/13

Silâhdâr Mustafa Paşa: Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa. I. Mahmud, III. Osman ve III. Mustafa saltanat dönemlerinde üç kez sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamı. T.5/17

Sîn: Çin ülkesi. K.27/23

Sinimmâr: Havernak adlı eşi benzeri görülmemiş kasrı yapan mimar. Edebiyatımızda bir iyilik ve emek karşılığında ödül yerine haksız ceza veya kötülük görmeyi anlatan “cezâ-yı Sinimmâr” deyimini meşhurdur. K.24/49, K.27/26, K.35/44

Sokrât: İlk Çağ Yunan filozofu. M.2/188, M.3/135

Sudan: Orta Afrika'da bir İslam ülkesi. K.45/37, K.47/38

Sultan Osman: III. Osman. 1754-1757 yılları arasında hüküm sürmüş Osmanlı padişahı. T.44/13, T.60/3, T.65/17

Sührâb: Zaloğlu Rüstem'in oğlu. Kt.7/1

Süleymân (Hz.): İsrailoğullarına gönderilen hükümdar peygamber. Kur'an-ı Kerim'de ismi anılan peygamberlerden biridir. Güç ve iktidar sembolüdür. Edebiyatımızda rüzgâra, cinlere ve insanlara hükmetmesi, üzerinde “ism-i a'zam” yazılı yüzüğü, Hüd-hüd kuşu ve Sabâ Melikesi ile karınca-larla olan hikâyesi vesilesiyle zikredilir. K.24/25, M.3/56, T.5/7, T.8/4, T.16/5, Kt.7/1

Şâm: İslam dünyasının önemli tarihî şehirlerinden biri. Günümüzde Suriye'nin başkenti. Geçmişte “Şâm-ı Şerîf, Şâm-ı Cennet-meşâm” adlarıyla anılmıştır. Emevîlerin başkentliğini yapmıştır. Divan şiirinde Şam, Farsçadaki akşam ve karanlık anlamındaki “şâm” kelimesiyle tevriyeli kullanılır ve genellikle sevgilinin saçları ile ilgi kurulur. K.40/43, M.2/99

Şat: Irak'ın güneyinde Dicle ve Fırat'ın birleşmesiyle oluşan nehir. Şattûlarap olarak da bilinir. G.58/8

Şeddâd: Rivayetlere göre peygamberlerden işitmiş olduğu cennetin bir benzerini inşa etmek iddiasıyla “Bâğ-ı İrem” adı verilen efsanevi bahçeleri yaptıran, ilahlık iddiasında bulunan ve zalimliğiyle meşhur tarihî şahsiyet. M.3/257

Şehbâ: Suriye'de bir şehir. K.19/17, T.57/28

Şevket-i Buhârî: Sebk-i Hindî akımının önde gelen temsilcilerinden Fars şairi. K.27/41, M.3/243, Th.1/21, T.57/19

Şeyh Mehmed Vâni Efendi: XVII. yüzyılda yaşamış vaiz ve müfessir. Hünkâr Şeyhi sanıyla şöhret bulmuştur. K.3/22, K.3/26, Tkb.1-IV/5, T.18/27, T.49/6

Şeyh Süleyman Efendi: Şeyh Mehmed Vâni Efendi'nin damadı. K.51/28

Şîrîn: “Hüsrev ü Şîrîn” ve “Ferhâd u Şîrîn” isimli efsanevi aşk hikâyelerinin kadın kahramanı. Divan şiirinde Şîrîn, “tatlı ve sevimli” anlamını da taşıdığından tevriyeli olarak kullanılır. K.22/18, K.27/20, K.28/20, K.51/6, M.2/55, M.3/22, M.3/49, G.7/4, G.11/2, G.46/8, G.60/5, G.99/6, G.107/7, T.19/3, Ts.1/4

Taberî: Arap edebiyatı ve tarihi âlimi, hatip ve şair. M.2/121

Tîmûr: Timurlu hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarı. Kt.11/1

Tuna: Avrupa'yı batıdan doğuya doğru aşarak Karadeniz'e dökülen nehir. K.43/4, T.41/5

Tûr: Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiği dağ. Aynı zamanda Hz. Musa'nın Cenab-ı Hak'la ko-

nuştığı ve İlâhî tecelliye müşahade ettiği yerdir. K.31/36, G.19/7, G.23/9, G.45/7, G.53/6, G.73/6, T.2/39

Übeyd: Hicvîleriyle tanınan İranlı şair ve edip. Kt.18/2

Ürkûb: Meşhur bir Arap yalancısı. “Ürkûb’un vaadi” sürekli olarak sözünden cayma, karşı tarafı oyalama ve boş vaatlerde bulunma durumlarını anlatmak için kullanılan Arapça bir darbîmeseldir. K.3/14

Üsküdar: İstanbul’un Anadolu yakasında tarihî bir semt. K.34/14, K.34/15, K.34/23, M.9/11

Vâfaka Şen: Bir işin münasip ve muvafık olduğunu tasdik ve ima manasında Arapça’da kullanılan “Vâfaka Şenne Tabaka” deyimindeki kahramanların adıdır. Türkçe-deki “Tencere yuvarlandı, kapağını buldu” deyiimiyle benzer bir anlama gelen meşhur bir darb-i meseldir. K.26/48

Vâmuk: Divan, Arap ve Acem edebiyatında iki kahramanlı aşk konulu hikâyelerinden biri olan “Vâmuk ile Azrâ” hikâyesinin erkek kahramanı”. M.2/53

Vassâf: İlhanlı devri tarihçisi, bürokrat ve edip. M.2/117, Kt.18/2

Vefâ: İstanbul’un tarihi yarımadasındaki Fatih ilçesi sınırları içinde bulunan ve adını XV. yüzyıl mutasavvıfı Şeyh Vefa’dan alan tarihî semtlerden biri. G.34/5

Vehbî, Sünbülzâde: XVIII. yüzyıl divan şairi. Kt.18/1

Veliyyüddîn Efendi: III. Mustafa dönemi şeyhülislamlarından, hattât. K.32/53

Vidin: Bulgaristan’da tarihî bir şehir. T.11/2

Ya’kûb (Hz): Kur’ân’da ismi geçen ve İsrailoğullarının atası olarak kabul edilen peygamber. Hz. Yûsuf’un babası. “Pîr-i Ken’ân” olarak da bilinir. Divan şiirinde Hz. Yakup; evinin hüznünl kulübesine dönmesi (beytulâhzân) ve gözlerine ak düşmesi, tüm bu çekilen sıkıntılardan sonra

Hz. Yûsuf’a kavuşması gibi olaylar vesilesiyle hasret, hüzn ve gözyaşı kavramlarının simgesi olarak ele alınır. M.2/59, G.27/6, G.47/4, T.8/2, T.24/1

Yâkût el-Mustasîmî: XIII. yüzyılda yaşamış meşhur hat üstadı. Aklâm-ı sittenin klasik ölçülerini belirleyerek hat sanatında önemli yenilikler gerçekleştiren hattât. G.29/5, T.5/14

Yûsuf: Hz. Yûsuf. Kur’ân-ı Kerîm’de ismi geçen peygamberlerden biri. Hz. Ya’kûb’un oğlu. İsrailoğullarına gönderilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in 12. suresi “Yûsuf Suresi” adını taşır. Bu surede anlatılan Hz. Yûsuf’un kassası, Kur’ân-ı Kerîm’de “âhsenü’l-kasas” yani kssaların en güzeli olarak nitelendirilmiştir. Divan şiirinde Hz. Yusuf; eşsiz güzelliği, iffeti, kuyuya atılışı ve Mısır’a sultan olması gibi yönleriyle ele alınmıştır. Ayrıca Mısır Azizi’nin karısı Züleyhâ’nın ona olan aşkı birçok esere konu olmuştur. M.2/59, M.3/34, G.6/4, G.9/8, G.47/4, G.97/6, T.8/2, T.24/1

Zahîr-i Faryâbî: XII. yüzyılda yaşamış Türk asıllı İranlı meşhur kaside şairi. K.45/37

Zâl: Şehnâme kahramanlarından. Rüstem’in babası, Sam’ın oğlu. Sîmurg tarafından büyütülmesi ve usta bir okçu olması ile meşhurdur. Divan şiirinde Zâl, “kocakarı, ihtiyar” kelime anlamına da geldiğinden tevriyeli olarak kullanılır. T.21/3

Zerkâ-i Yemâme: Görüşünün keskinliği, üç günlük mesafedeki olayları görüp hissettiği tehlikeler karşısında halkını uyaran görme gücü ve ferasetiyle meşhur olmuş bir kâhin. M.2/113

Züleyhâ: Mısır Azizi’nin eşi. “Yûsuf u Züleyhâ” hikâyesinin kadın kahramanı. Hz. Yûsuf’a olan aşkı ve bu yüzden başına gelen hadiseler, divan şiirinde telmihlere konu olmuştur. M.2/60, G.4/1, G.6/4, G.9/8

Kaynakça

- Ahterî Mustafa Efendi. *Ahterî-i Kebir*. haz. Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak, Ankara: TDK Yayınları, 2009.
- Ayvansarayî Hüseyin Efendi, Ali Sâtu’ Efendi, Süleymân Besîm Efendi. *Hadîkatü’l-Cevâmî’*. haz. Ahmed Nezîh Galitekin, İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.
- Bilkan, Ali Fuat. *Nâbî Dîvânı*. 1. cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Çeltik, Halil. “Tenkitli Divan Neşirlerinde Nazım Şekli Problemleri”, *Turkish Studies*, sy. 2/3 (2007): 189-199.
- Çeltik, Halil., “Nâbî Divanında Nazım Şekilleri”, *Vefatının 300. Yılında Şair Nâbî Sempozyumu Bildirileri* 357-377. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2014.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları, 2013.
- Düzgün, Osman. *Türkçe-Arapça Arapça-Türkçe Karşılıklar Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları, 2021.
- Emil, Birol. “Devrinde ve Sonrasında Vâni Mehmed Efendi”, *Erdem* VI, sy.16 (1990): 225-230.
- Erdem, Sadık. *Râmiz ve Âdâb-ı Zuraî’st*. Ankara: AKM Yayınları, 1994.
- es-Seyyid İsmâ’îl Belîğ Efendi Burusevî. *Güldeste-i Riyâz-ı ‘İrfân ve Vefeyât-ı Dâniş-verân-ı Nâdire-dân*. Bursa: Hüdâvendigâr Matbaası,1302.
- Hâfız Hüseyin Ayvansarayî. *Na’t Mecmu’ası*. Rıfat Kütük Nüshası, 114a-115b.
- İçli, Ahmet. “İzâkî ve Şiirleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy. 19, (2017): 169-192.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.
- Kanar, Mehmet. *Farsça Türkçe Sözlük*.İstanbul: Say Yayınları, 2008.
- Kılıç, Atabey. *Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî ve Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004.
- Kılıç, Filiz. *Şefkat Tezkîre-i Şu’arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2017 <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55753,sefkat-tezkiresi-pdf.pdf?0>.
- Kılıç, Muharrem. “Münif Antakî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelenmesi”. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi, 1995.
- Kınlı, Süleyman. “Hat ve Hattâtân’da Osmanlı Hattatları”. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, 2007.
- Kiel, Machiel. “Yenişehir”. *DİA*. 43: 473-476. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Kur’ân-ı Kerim Meâli*. haz. Halil Altıntaş ve Muzaffer Şahin. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

- Köksal, Mehmet Fatih. "Klasik Türk Edebiyatının Sıra Dışı Örneklerini Toplayan İlginç Bir Şiir Mecmuası: Mecmû'a-ı Nevâdir". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, Ustalara Saygı-I: Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ'a Armağan* 3, sy. 4 (2019): 84-123.
- Kurnaz, Cemal ve Halil Çeltik. *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. İstanbul: H Yayınları, 2011.
- Kurtoğlu, Orhan. "Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler". *Bilig*, sy. 38 (2006): 71-91.
- Küçük, Sabahattin. *Bâkî Divanı*. Ankara: TDK Yayınları, 1994.
- Kütük, Rıfat. *Vefeyât-ı Ayvansarayî*. Erzurum: Doğuş Kültür Sanat Yayınevi, 2012.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmânîyye*. II. cilt. İstanbul: Matbaa-ı Âmire.
- Muallim Naci. *Istılahat-ı Edebiye*. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 307.
- Müstakîmzâde. *Tuhfe-i Hattâtîn*. haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûs-ı Muhîr Tercümesi*. haz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi. 6 cilt, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Oğraş, Rıza. *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u*. Burdur: Emirdağ Ofset, 2001.
- Pazarbaşı, Erdoğan. "Mehmed Efendi, Vâni". *DİA*. 28: 458-459. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Pazarbaşı, Erdoğan. "Vâni Mehmed Efendi'nin Hayatı ve Eserleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 4 (1991): 361-384.
- Râşih, Mehmed Sa'îd el-İslambolî. *Divân-ı Râşih*. Medine: Şeyhülislam Ârif Hikmet Kütüphanesi, nr. 137/811, 1b-250b.
- Saraç, M. A. Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: 3F Yayınları, 2007.
- Şemsettin Sâmî. *Kâmûs-ı'l-Âlâm*. 6 cilt. Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996.
- Steingass, F. *Persian-English Dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügati*. haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973.
- Toska, Zehra. "Veysî Divânı, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği". *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, 1985.
- Uysal, Muhittin. *Tasavvuf Kültüründe Hadis*. Konya: Yediveren Yayınları, 2001.
- Vural, Mehmet. "Osmanlı'da Felsefe ve Akkirmânî'nin Felsefî Düşünceleri". *Söz ve Adalet*, sy. 6-7 (2008): 115-120.
- Yekbaş, Hakan. *Divan Şiirinde Ashâb-ı Kehf ve Râşih'in Ashâb-ı Kehf Mesnevisi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012.
- Yıldız, Sâkib. "Akkirmânî". *DİA*. 2: 270. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, Mehmet. *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.

RÂŞİH DÎVÂNİ

(İNCELEME - METİN)

XVIII. yüzyıl şiir ve şair asrı olarak kabul edilir. Bu yüzyılda yetişmiş dikkate değer şairlerden biri de Râşih mahlaslı Seyyid Mehmed Sa'îd'dir. Şeyh Mehmed Vâni Efendi'nin soyundan gelen Râşih, ilmiye sınıfına mensup bir müderristir. Ayrıca dönemin hatırı sayılır hattatlarından biridir.

Vasf-ı Ashâb-ı Kehf ü Na't-ı Rakîm isimli mesnevisi ile *Dîvân*'ı, bugün elimizde bulunan iki eseridir. Çalışmamıza konu olan *Dîvân* ise Medine'de Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey Kütüphanesinde kayıtlıdır. 250 varaktan müteşekkil *Dîvân*, kuvvetle muhtemel müellif nüshasıdır.

Şair, edebiyatımızda örneğine nadir rastlanacak bir şekilde *Dîvân*'ında Râşih mahlasının yanında iki farklı mahlas daha kullanmıştır. Onun mümeyyiz vasıflarından biri de tarih düşürmedeki ustalığıdır. Râşih'in şiirleri, büyük ölçüde dönemin sanat anlayışını yansıtmaktadır. Ancak Çağatay Türkçesi ile söylediği beyitler, darbî (mühmeliye) cinaslı tarzındaki kasidesi, müstezat terkîb-i bendi, müselles gazeli (fenn-i tarh) gibi musanna' şiirleri; onun üslup hususiyetlerini ihtiva eden manzumelerinden bazılarıdır.

"dün"den öğrendiklerinle
"bugün"ü yaşamak
"yarın"ları aydınlatır.

ISBN 978-625-8686-51-7
9 786258 686517